

ВЛАДАН ВИДИЦКИ
Филозофски факултет
Нови Сад

УДК 316.35:316.334.2
Монографска студија
Примљен: 22.12.2013
Одобрен: 29.01.2014

ТЕОРИЈСКИ ДОПРИНОСИ ГАБРИЈЕЛА ТАРДА СОЦИОЛОГИЈИ ОРГАНИЗАЦИЈА: ОД ТЕОРИЈЕ ИМИТАЦИЈЕ КА ИДЕЈИ ИЗОМОРФИЗМА ОРГАНИЗАЦИЈА

Сажетак: Рад представља покушај проналаска одређених теоријских доприноса Габријела Тарда социологији организација. Анализа почиње разумевањем друштвеног контекста из којег израста овај теоретичар, да би се схватили узроци његове маргинализације током живота, али и раст интересовања за његову теорију у последњих двадесетак година. Након тога, објашњава се Тардово схватање друштва које је важно за разумевање његових теорија, али које на специфичан начин може да буде веома интересантно за социологију организација. И коначно, приказано је неоинституционалистичко схватање изоморфизма које у својој основи садржи одређене елементе Тардове теорије имитације, као и његово схватање односа рада и слободног времена, а која представљају директан допринос социологији рада и социологији организација. Основна претпоставка рада јесте да у социологији постоји потреба да се скрене пажња на неке готово заборављене идеје класичних теоретичара. Таква потреба произилази из тежње социологије, као и социологије организација, за формирањем нових концепата и нових приступа у сагледавању друштва, односно организације.

Кључне речи: Габријел Тард, социологија организација, имитација, неоинституционализам, изоморфизам

Социологија организација, као већ увелико етаблирана социолошка дисциплина, у својој тежњи да се бави актуелним темама и проблемима садашњице често запоставља или чак заборавља класике социо-

лошке мисли и њихове могуће доприносе разумевању организација. Иако су у савременим социолошким теоријама организација инкорпорирани одређени директни доприноси социолошких класика, готово да није било покушаја да се пронађу такође класични аутори чији би макар индиректни доприноси могли да буду од велике користи за ову социолошку дисциплину. Када се и говори о класицима у оквиру социологије организација најчешће се мисли на Макса Вебера (Max Weber), Роберта Михелса (Robert Michels) и Владимира Иљича Лењина (Владимир Иљич Ленин) (види Милошевић 2013) или на оне који су се уско специјализовали за изучавање организација, те представљају класике у овој области попут Питера Блауа (Peter Blau), Зигмунта Баумана (Zygmunt Bauman), Амитаја Еционија (Amitai Etzioni) итд. (Болчић, 2003). Чини се да чак и страни учбеници из ове области у потпуности игноришу разноврсну плејаду социолога који, иако нису говорили о организацијама, могу да понуде помоћ при њиховом разумевању (види Hatch, 2006; Laegaard, 2006). У складу са таквим претпоставкама овај рад представља покушај да се открије има ли „живота“, када је реч о организацијама, изван устаљених класичних теоретичара социологије организација. Фокус је пре свега усмерен на теорију Габријела Тарда (Gabriel Tarde) као једног од заборављених социолога у овом дисциплинарном пољу. Преко потенцијалних теоријских доприноса Тарда социологији организација представљена је основна идеја овог рада – да поред директних доприноса појединих класика социологија организација треба да трага и за индиректним доприносима како би објаснила и разумела основне проблеме организација и друштвеног организовања уопште.

Од маргинализације Тардових идеја до “тардоманије”

Габријел Тард (1843-1904) је био један од водећих француских социолога 19. века, а остварио је допринос у области права, криминологије, статистике и социјалне психологије. У Француској је био првенствено познат по дебатама са Диркемом (Durkheim) у периоду од 1902. до 1904. године (види Vargas et al. 2008; Katz, 2006; Thomassen, 2012).¹ Тард истиче да између њих двојице заправо „стоји“, дебата између номинализма и реализма, те да он заступа номиналистичко становиште.

---

¹ Тард је већ био један од највећих социолога тог доба, професор на Collège de France и аутор великог броја студија, када је Диркем као млади провинцијски професор тек започињао своју каријеру. Међутим, неколико година касније ствари се драстично мењају – Диркем постаје један од главних представника социологије, Тардов утицај опада, а његова теорија добија предзнак психологизма и спиритуализма (Latour, 2002).

Сходно томе јасна је и његова тврдња да се једино може говорити о индивидуалним акцијама и интеракцијама, док је све остало „метафизички ентитет, мистицизам“ (Geiger, 1975).² Већина теоретичара верује да узрок пада Тардове репутације управо лежи у његовој дебати са Диркемом и у критикама које му је упутио (Katz, 2006). Међутим, релативна опскурност Тардовог рада још од самог почетка може се на одређен начин разумети ако узмемо у обзир три чињенице: (1) он није живео у Паризу, (2) није радио у француским универзитетским оквирима и (3) његов рад у великој мери није био у хармонији са доминантном интелектуалном климом времена (Tosti, 1897). Док су социолози деветнаестог века сматрали да друштво, односно друштвене норме и правила претходе појединцима, Тард је веровао да оно израста из груписања појединаца. Затим, док је већина њих веровала у науку као гаранцију прогреса, Тард је сматрао да наука није гарант прогреса и није понудио неке програме друштвене промене који би ишли у прилог томе да је социологија наука друштвене кризе и да самим тим треба да решава постојеће проблеме друштва (Czarniawska, 2009).

Према неким тумачењима Тард је постао познат социолог у периоду када социологија још увек није била формирана, а његово бављење психологијом, економијом, историјом и статистиком није било дочекано са великим ентузијазмом, управо због тога што су ове науке већ биле формиране, те је његов рад из ових области одбијан и игнорисан као исувише радикалан (Czarniawska, 2009). Супротно томе, Тард је имао могућност да се несметано бави питањима социологије, а пошто је био изузетно литерарно надарен, он је ову релативну „нестабилност“ тадашње социологије користио. „У последњих петнаест година свог живота он је објавио укупно петнаест књига и око стотинак радова“, а то је представљало почетни „краткорочни успех Габријела Тарда“ (Geiger, наведено према Czarniawska, 2009: 248). У овом периоду настају његова најзначајнија дела, пре свега *Закони имитације* (Tarde, 1903б), *Социјални закони* (Tarde, 1899) и *Социологија и монадологија* (Tarde, 1893/2012), али убрзо након тога пада у заборав. Неки од основних узрока маргинализације и кратког одјека његових идеја јесу управо неслагање са доминантном интелектуалном климом времена у којем је живео, као и сукоб са Диркемом који паралелно са Тардовим падом све више добија на популарности.

² Из тога следи Тардова критика Диркема у вези са ставом да друштво може и треба да се узме као почетна јединица анализе. Позивајући се управо на Тарда, Бруно Латур (Bruno Latour) истиче да је Диркем помешао узрок и последицу, те да друштво представља крајњу тачку коју треба на крају објаснити (Филиповић, 2012).

Намеће се питање да ли теоретичар који је развио теорију имитације, остаје без својих „имитатора“? Тард заиста није имао превише ученика и каснијих следбеника, иако су му идеје биле инспиративне и свеже за доба у којем је живео.³ Из тог разлога, Еверет Хјуз (Everett Hughes) ће један свој рад насловити „Тардова *Психологија Економије*: један непознат класик заборављеног социолога“, како би указао управо на ово игнорисање Тардовог наслеђа (Hughes, 1961). Можемо поставити питање шта би се десило да Тард неким случајем није пао у заборав, те да је његово дело постало популарно попут неких дела класичне социологије?

Замислите да је Маркс објавио *Капитал* и да нико није обратио пажњу на то. Да се откриће књиге догодило тек један век касније . . . и да ово изоловано и заборављено дело није имало утицаја на науку, политику и друштво; да није имало следбенике или критичаре . . . Колико би се разликовала историја двадесетог века да је Тардова *Психологија економије* 1902., а не Марксова књига, постала подстрек људима од акције? (Latour and Lepiney, 2009: 1)

Међутим, било би погрешно рећи да Тард није остварио никакав утицај, а за пренос његових идеја у Америку најзаслужнији Едвард Рос (Edward Ross). Оне су се даље провлачиле кроз различите теорије, али су највећи утицај оствариле на теорије културне дифузије и друштвене интеракције. Тардову основну теоријску претпоставку да друштвена интеракција доводи до формирања друштвених норми користили су Чарлс Х. Кули (Charles H. Cooley) и Џорџ Х. Мид (George H. Mead), само што су они отишли корак даље анализирајући процесе посредством којих друштвена интеракција доводи до промена у самој личности учесника (Cooley, 1956; Mead, 2009).

Затим, Тардова идеја имитације нашла је своје место у социјалној психологији и то у теоријама социјализације и у теоријама социјалног учења. Ова идеја остварила је свој утицај и у антропологији, пре свега у објашњењу механизма дифузије културе (нпр. Kroeber, 1940). Посредством његове теорије имитације развијен је велики број различитих теорија о културној дифузији у социологији, антропологији, руралној социологији, социологији образовања итд. Одређен утицај Тард је остварио и у области истраживања јавности, јавног мњења и понашања маса и то посредством теорија које су развили А. Лоренс Ловел (A. Lawrence Lowell), Сипио Сигеле (Scipio Sighele), Роберт Е. Парк (Robert E. Park),

---

³ Диркем, Вебер и Парк, како наводи Хјуз, остављају своје „социолошке синове“ наследнике, што када је реч о Тарду, није случај. Међутим, Хјуз закључује да је Тард, иако не оставља директне „потомке“, великој већини ипак „рођак“ (Hughes, 1961).

Гистав Ле Бон (Gustave Le Bon) итд. (Clark, 1969; Katz, 2006; Geiger, 1975). Чак и у чувеној студији и уџбенику *Увод у науку социологије* Парк и Берџес (Burgess) око четрдесет пута цитирају Тарда, што га заједно са Диркемом, Зимелом (Simmel) и Спенсером (Spencer) ставља у групу најцитиранијих аутора у овој студији (Park and Burgess, 1921).

Затим, последњих двадесетак година Тардова дела са маргина поново долазе у фокус интересовања, тако да данас можемо говорити и о „тардоманији“ (Candea, 2010). О томе сведочи и све већи број његових књига које се поново објављују и преводе на разне језике, али и стварање нових идеја и публикација којима су инспирација Тардове најзначајније идеје.⁴ Поставља се питање зашто долази до поновног откривања Тарда у социологији, а потенцијално и у социологији организација? Одговор се можда налази у чињеници да социологија, као и социологија организација, непрекидно теже формирању нових концепата, а у том процесу неки аутори чији допринос можда до сада није уочен бивају поново откривени, јер се испоставља да ипак поседују плодне теорије које би се могле применити на одређене области социолошког интересовања.

Одмах се намеће и следеће питање: зашто баш Тард? Одговор је врло једноставан. Тард је постао поново интересантан зато што су његове идеје компатибилне савременим теоријама. Он је (својевремено) понудио нов начин разумевања и анализирања савременог капитализма, може се рећи да је био претходник теорије мрежа и теорија културног капитала, културне индустрије (моде), технологије итд.⁵ Међутим, иако Тард још увек није постао популаран у теоријама организација, „закони имитације“ према мишљењу Чарњавске предвиђају да је само питање времена када ће то и постати (Czarniawska, 2009).

⁴ Ричард Докинс у својој књизи *Себични ген* (Dawkins, 1976/2006) користи Тардову идеју имитације како би објаснио меме – навике, вештине или понашања који се преносе са једне особе на другу путем имитације (Blackmore, 1999). Како наводи Докинс „[п]римери мема су мелодије, идеје, слогани, мода, начини израде лончарије или зидање лукова“. Психолошки процес који подупире пренос мема је управо имитација и то имитација у ширем смислу – било који процес посредством којег појединци уче једни од других (Dawkins, 1976/2006: 192).

⁵ Једно од теоријских поља у којима је Тард поново „откривен“ јесте поље науке и технологије, где је једна од најпопуларнијих теорија актера и мреже која је почела да се развија средином осамдесетих година у радовима Калона (Callon), Лоа (Low) и Латура. Основна претпоставка ове теорије јесте да ентитети не поседују неке своје инхеренте карактеристике, већ се обликују и формирају повезивањем са другим ентитетима, а ова тврдња се односи и на материјалне објекте (види Шкорић, 2010). Одређене сличности између Тардових претпоставки и претпоставки представника теорија актера и мреже могу се одмах уочити (види Latour, 2002) и могу да се инкорпорирају и у теорије организација.

Монадологија и идеја имитације

Идеје о друштву, друштвеној организацији и друштвеном преображају које се рађају и доминирају деветнаестим веком могу се пре свега разумети као одговор тадашњих друштвених мислилаца на горуће проблеме и догађаје којима су у том периоду били окружени (Tili, 1997). Тадашњи социолози били су занесени Спенсеровом теоријом (нпр. Spencer, 1873), а органицистичка визија друштва управо у овом периоду достиже свој врхунац. Међутим, у таквом друштвеном контексту тада још увек непознат судски чиновник, Габријел Тард, почиње да развија теорију друштва која је била у супротности са овим доминантним идејама (Geiger, 1975). Према његовом мишљењу „нова наука“ треба првенствено да изолује посебне друштвене феномене и да их објасни не служећи се биологистичким објашњењима (Tosti, 1897). За посебне друштвене феномене „нове науке“ Тард одређује веровања и жеље, који се у друштвеној стварности испољавају кроз обичаје, догме, законе, морал, а социологија има за задатак да проучава: (1) друштвене групе у којима долази до односа између умова људи (унутар породице, одређене класе, нације); и (2) групе акција помоћу којих се људи повезују и које обезбеђују контакт умова унутар тих група (језици, обичаји, институције). Први задатак упућује на проучавање организација, док други представља откривање начина повезивања људи унутар тих организација, што значи *проучавање организовања* (Czarniawska, 2009).

Овакво Тадово схватање предмета социологије у складу је са његовим основним схватањем друштва које он „обавија“ у теорију о монадама које преузима од Лајбница.⁶ Овај концепт, тврди Тард, провлачи се „независним путевима, без знања научника“ и директно „улеће у само срце савремене науке“ (Tarde, 1983/2012: 5). Он је присутан у хемији, физици, чак и у математици, а претпоставља идеју по којој не постоји континуитет, већ „дисконтинуитет елемената и хомогеност њиховог бића“ који је садржан у монади (Tarde, 1983/2012: 5). Преко теоријских примера из природних наука, Тард покушава да докаже да уколико желимо да објаснимо неку појаву, морамо разумети да је она састављена

---

⁶ Оно што су атоми у физичком свету, то су у области метафизике за Лајбница монаде. Оне представљају коначне елементе универзума, а карактерише их вечност, недељивост, јединственост и подвргљивост сопственим законима. Онтолошка есенција монаде је њена једноставност коју је немогуће даље редуковати, међутим, за разлику од атома оне не поседују никакав материјални или просторни карактер, а међусобно су независне и не ступају у интеракцију. Свака монада је попут малог огледала универзума, извор им је у богу (који је и сам монада), а свако људско биће представља једну монаду (Лајбниц, 1714/1957). Ове идеје преузима Тард, али их на изванредан начин модификује.

од мноштва различитих једноставних елемената.⁷ У складу са тим, он предлаже идеју да се и друштвени свет сагледа на основу овог модела. Сходно томе, Тард позива на теоријско преусмерење ка „јаснијој и позитивнијој врсти објашњења, која историјски догађај расветљава само индивидуалним акцијама, а нарочито акцијама инвентивних људи који служе као модел који други репродукују у небројено примерака . . .“ (Tarde, 1893/2012: 8).

Монаде су заправо Тардова метафора за индивидуе, које у његовом систему поседују одређена веровања и жеље. Веровања и жеље су две друштвене силе, односно два „стања душе“ које управљају монадама, а из којих произилазе потврђивање и воља (Tarde, 1893/2012). Тард говори и о хомогености њихове природе и о њиховом универзалном присуству у свим психолошким феноменима човека и животиње. Међутим, док је предмет психологије да истражује међуодносе веровања и жеља у индивидуалном уму, социологија има за предмет изучавање односа између умова, као и трансфера, односно имитације одређених веровања и жеља међу умовима унутар групе (Tarde, 1903). Показујући велико поштовање према Тардовом раду, а посебно према *Законима имитације*, Георг Зимел тврди да је Тард веома успешно показао начин на који „индивидуална психологија“ треба да буде инкорпорирана у објашњење неких аспеката друштвене групе (Borch, 2010).⁸

Тард је посматрао свет као испуњен монадама, које поседују одређена веровања и жеље, а те монаде су међусобно повезане:

Као идеалисти, можемо рећи да је материјални универзум састављен од других ја, да је све моје, искључиво моје, и да је састављен од мојих стања духа, или могућих стања духа уколико их одобравам, хоћу рећи уколико су она сама једна од мојих стања духа. *Ако одбацимо ову интерпретацију, не остаје ништа друго него да признамо, заједно са монадолозима, да је цео спољашњи универзум састављен од других душа, али које су суштински сличне мојој* (Tarde, 1893/2012: 15; курзив додат).

Дакле, ако је неко „биће по себи, суштинско слично нашем бићу“, оно није несазнатљиво (Tarde, 1893/2012: 15). На тај начин, тврди Тард,

⁷ Тард, између осталог, као пример наводи Њутнову хипотезу да гравитација небеског тела представља збир гравитације свих делова од којих је тело састављено. Према његовом мишљењу Њутн је „разбио индивидуалност небеског тела, које је до тада посматрано као повлашћена јединица, чије унутрашње релације немају ничег заједничког са њеним интеракцијама са другим телима“. Дакле, у питању је привидно јединство које окупља мноштво одвојених елемената који су између себе повезани на исти начин као и са елементима других агрегата (Tarde, 1893/2012: 6).

⁸ Интересантна је чињеница да је Зимел написао приказ Тардове књиге *Закони имитације*, у којем износи и похвале и критике (Borch, 2010).

монизам води у универзални психоморфизам. Монаде (индивидуе) су засебне јединице, али то не значи да су изоловане од осталих – оне имитирају веровања и жеље других монада (индивидуа). Дакле, нема изолованих појединаца, јер повезивањем индивидуе дају само један аспект себе другима. На основу овога јасна је идеја Чарњавске да је свака монада већа од било које групе међусобно повезаних монада. Преведено на „језик“ организација, може да се каже да је сваки радник у одређеном предузећу много „већи“ и „комплекснији“ од самог предузећа којем тај исти радник даје само један аспект себе (Czarniawska, 2009).

Према наводима Еверета Хјуза, Тард на првим странама *Психологије економије* дефинише друштво „као мрежу међудуховних акција“ у којој изречене идеје или мишљења делују једна на другу. Свака „међудуховна акција“ увек постоји у односу између најмање два жива бића и овај процес се најчешће одиграва у случајевима када једна особа импресионира другу, на пример у ситуацијама када она говори, а особе око ње је слушају. На тај начин једна особа утиче на другу тако што модификује њено мишљење (Hughes, 1961).

Најбољи пример овога била би учионица, која је организована на такав начин да професор има централну улогу и он предаје градиво, док студенти седећи испред њега слушају и на тај начин модификују нека своја дотадашња схватања или „убацују“ нека нова сазнања у свој когнитивни апарат. Другим речима, наведена ситуација представља пример за Тардово схватање процеса дифузије идеја и пракси.⁹ Када се на једном месту нађе неколико различитих људи и када ступе у „ментални контакт“, уколико једна особа осмисли одређену нову идеју или нову акцију и уколико се та идеја или акција покажу као добре, вредне или плодне, тада ће се оне ширити даље посредством имитације. Процес ширења идеја и акција наставиће се све док не досегну границу групе у којима су створене, међутим Тард расправља и о питању шта то детерминише границе одређене групе, а према његовом мишљењу ту су одређени оквири који могу да буду професионални, национални, политички и религијски (Hughes, 1961).

Дакле, када говоримо о стварању неке нове идеје заправо се говори о процесу адаптације, а када та идеја почне да се шири и да се преноси на остале појединце реч је о имитацији (односно пукој репродукцији).¹⁰ У поменутом примеру професор би се водио процесом адаптације, а студенти процесом имитације.

---

⁹ Тард се сматра и једним од оснивача теорија о културној дифузији у социологији, а поред њега, најчешће се истиче и утицај Сорокина (Kinnunen, 1996; Katz, 1999).

¹⁰ Ово је битна идеја, јер ће на основу ње Тард расправљати о економији, односно његова критика економије ће се базирати на разликовању адаптације од имитације, о чему ће бити речи касније.

Тардова теорија имитације постала је толико утицајна и хеуристички плодна да је примењена у многим дисциплинарним социолошким подручјима (социологија културе, социјална патологија). Своје место нашла је и у теоријама организација и то пре свега у неоинституционалистичком приступу, чије ће схватање изоморфизма у теоријама организације бити анализирано у наставку рада.

Неоинституционалистичко схватање изоморфизма у теоријама организације

Постоје велике тешкоће приликом дефинисања институционализма, а оне произилазе из чињенице да сам термин има различита значења, у зависности од тога о којој дисциплини је реч. Исти је случај и са термином неоинституционализам – постоји онолико значења овог термина, колико има социолошких дисциплина (DiMaggio and Powell, 1991). Институционалистичке теорије, између осталог, покушавају да понуде објашњење свих оних процеса посредством којих одређене легитимне форме организовања постају доминантне у одређеном организацијском пољу (Lawrence, 1999). Нови институционализам или неоинституционализам представља социолошку теорију која покушава да изгради одређени поглед на институције, како би схватила начин на који оне комуницирају и како оне утичу на друштво, а то чини изван устаљеног модела економских наука.¹¹ Централна идеја ових теорија јесте да су током свог развоја институције постале све сличније, хомоген(и)је, иако су настајале на различите начине и оваква тенденција организација назива се изоморфизам.¹² У социологији, изоморфизам је сличност процеса или структура код неких организација који израста услед притисака за конформистичко понашање, а чији су резултат различите хомогенизоване организационе форме (Lawrence, 1999).

¹¹ Први оквири неоинституционалистичког правца у теоријама организација изграђени се серијом радова америчког социолога Џона Мејера (John Meyer) и његових сарадника (Meyer and Rowan, 1977) као и веома утицајним радом Лин Закер (Lynee Zucker) (Zucker, 1977). Овај правац заступа тезу да формалну структуру организација не обликују само технички захтеви и њена зависност од различитих ресурса, већ је она такође обликована одређеним институционалним силама као што су легитимно знање, различите професије, јавност и закон. Заправо, у питању је схватање које почива на идеји да су организације чврсто уграђене у друштвено и политичко окружење у којем делују, те да структура организације, организацијске праксе и начин рада у њима представља најчешће или одраз правила и веровања ширег друштвено-политичког окружења или су настале као реакција на њих (Powell, 2007).

¹² Неоинституционалистички концепт изоморфизма говори и о њиховом независном развоју на сличан начин, унутар сличних друштвених услова.

У савременим теоријама организација, у којима доминира нови институционализам, изоморфизам поново добија централно место у критици теорија рационалног избора (Czarniawska, 2009). Димацио (DiMaggio) и Пауел (Powell) праве разлику између принудног, нормативног и миметичког изоморфизма организација:

1. Принудни изоморфизам настаје као резултат како формалних, тако и неформалних притисака на организације од стране других организација. Такође, ова врста изоморфизма може настати и под утицајем социокултурних очекивања у друштву у којем одређена организација функционише. Механизми преко којих се ово постиже су: присила, наговарање или позивање неке организације да се прикључи осталим организацијама (DiMaggio and Powell, 1983). Одређени елементи принуде могу постојати и при увођењу одређених организационих форми и пракси у једној организацији, међутим принуда се као главни механизам након имитације углавном ретко јавља у нетоталитарним режимима, док у тоталитарним најчешће представља главни механизам (Czarniawska, 2009).

2. Нормативни изоморфизам примарно произилази из процеса професионализације (DiMaggio and Powell, 1983). Норме, а поготово професионалне норме, играју веома важну улогу у организацији рада у савременом друштву. Док су за Диркема правила била узрок друштвене акције (Durkheim, 1895/1982) за Гарда, правила су била само производи друштвене акције. Ова разлика, између схватања правила код Диркема и Гарда обједињује се у термину „норма“. Са једне стране норма говори људима шта треба да раде, како треба да се понашају, а с друге стране она указује на то шта је „нормално“ понашање, односно како се остали понашају. Професионалне норме постоје због тога што радници својевољно имитирају једни друге и на тај начин стварају норме понашања или обрасце професионалне културе (Czarniawska, 2009).

3. Миметички изоморфизам произилази из релативне несигурности организација, а та несигурност решава се имитирањем оних организација које добро функционишу. Другим речима, када постоји неразумевање технолошких елемената одређене организације, када њени циљеви нису јасно постављени и имају двоструко значење или када окружење изазива несигурност по одређену организацију, тада оне обично прибегавају имитирању других организација и обликују себе у складу да њима (DiMaggio and Powell, 1983). Имитирају се идеологија као и поглед на свет, тако да организације које се баве истим пословима стварају заједничко организацијско поље пословања. Како често на истом тржишту постоји више организација које су усмерене ка истој категори-

ји чланова, потрошача, клијената, јавља се појачана конкуренција међу њима и следствено томе борба за опстанак на тржишту. У тежњи за опстанком организације посматрају и имитирају оне ефикасније, а иду толико далеко да преузимају професионалне норме, па чак и званична правила која су се показала као успешна.¹³ Димацио и Пауел истичу да када се на тај начин понашају, организације показују само своју нестабилност, односно несигурност. Попут људи и организације имитирају друге онда када не знају како да контролишу саме себе, у таквим случајевима користе успешније организације као модел за сопствено функционисање (Czarniawska, 2009).

Дакле, хомогенизација различитих организација може представљати резултат принуде, употребе сличних или истих норми или свесног имитирања других успешнијих организација. Међутим, могло би се рећи да се савремене организације налазе негде између тежње за имитацијом оних успешнијих и изградње сопственог идентитета. Појаву потребе за стварањем идентитета можемо пронаћи још у 19. веку, када се јавља забринутости градске елите за одвајање своје класе од придошлица, услед процеса урбанизације, као и услед тежње земаља да се ограде од других и изграде нешто што ће их разликовати.¹⁴ На сличан начин поступају и организације. Из тих разлога, конструкција идентитета се супротставља имитацији, а идентитет за Тарда није “разлика” схваћена у ширем смислу, већ идентитет представља само “минималну разлику”. Зато он наводи следеће:

Постојати значи разликовати се, и у извесном смислу, разлика је супстанцијална страна свих ствари . . . [И]дентитет није ништа до *минимум*, и стога једна врста, једна бесконачно ретка врста разлике, као што је мировање само један случај кретања, а круг једна специфична врста елипсе (Tarde, (1893/2012: 40; курзив у оригиналу).

¹³ Према еколошким теоријама организација, организације заузимају одређене области ресурса (нишу), у оквиру које се, уколико постоје у већем броју, такмиче за ресурсе. Када једна област ресурса постане превише искоришћена, организације одумиру, односно њихов број се смањује (Tamer, 2009). Екологија организација обухвата сазнања из биолошких, економских и социолошких наука и посредством статистичких графикана покушава да објасни услове посредством којих се организације рађају, расту или умиру (види Hannan and Freeman, 1977).

¹⁴ На тај начин идентитет са услоном национализма, услед револуција из 1848. године и стварањем националних држава, добија на свом значају. Људи покушавају у оквиру одређених граница (група, покрета, организација, заједница, држава) да схвате и пронађу шта то имају заједничко међу собом, а шта различито у односу на друге.

Разлика није идентичан појам са идентитетом – идентитет не представља знатну разлику, већ било коју разлику (Tarde, 1893/2012). На овом месту налази се веза између Тардовог наслеђа и савремене теорије, пре свега преко употребе и примене теорије имитације на неке савремене проблеме са којима се срећу организације.

Тардова критика економије: схватање односа рада и слободног времена

У својој критици економије Тард оптужује економисте да рад схватају као такву активност која је од изузетне важности за човека, а слободно време као одмор од рада који има сврху само да омогући његов наставак. Хјуз наводи цитат из *Психологије економије* у којем Тард излаже своје схватање односа рада и слободног времена:

[Ч]овеков економски живот не састоји се само из рада, него исто тако и из слободног времена; слободно време, за које економисти нису показали интересовање, много је важније размотрити, у одређеном смислу, него рад; слободно време не постоји због рада, већ рад због слободног времена. Својим радом људи служе једни другима; својим слободним временом . . . они се уједињују . . . и пружају једни другима истински друштвени ужитак (Тарде, наведено према Hughes, 1961: 557).

Ова Тардова тврдња представља само уводни део његове касније расправе о раду и слободном времену. Слободно време и потрошња добара иду једно са другим, не само у смислу да у току свог слободног времена ми вршимо потрошњу одређених добара, него и да се у току слободног времена јавља “комуникација умова” посредством које се јављају нове жеље. Дакле, како се рад усложњава, количина слободног времена се повећава и тада настаје проблем његове дистрибуције. Према Тардовом мишљењу, слободно време се не може дистрибуирати на једнак начин и једно од решења јесте да само неколико људи (мањина) поседује огромну количину слободног времена, односно да они уопште не раде, док би други људи (већина) увек радили, односно не би имали уопште слободног времена.

Овакво решење у складу је са Тардовим схватањем, да уколико желимо да дође до раста научних открића и културног стваралаштва, мањина мора да има више слободног времена од других (Hughes, 1961). То би били појединци који су у стању да стварају плодне идеје које ће се ширити међу осталим појединцима, јер ће се само неке идеје и вештине и само неки појединци издвајати од осталих, а ти остали ће тежити да их имитирају. Једнака дистрибуција слободног времена међу појединцима,

према Тарду, изазвала би само пораст масовне културе која не би толико била вредна (Hughes, 1961). Вероватно су баш ова схватања односа рада и слободног времена послужила као повод за критику Тардовог елитизма.¹⁵

У складу са овом Тардовом критиком економије може се рећи да он сматра да се извор богатства не налази у раду, земљи, капиталу, већ у изумима и кооперацији. Посматрано из Тардове перспективе, политичка економија нема никакве везе са продукцијом, већ са репродукцијом, дакле у питању је репетитивни рад, а не константна инвенција (Czarniawska, 2009). Ово схватање произилази из његовог разликовања имитације од адаптације. Политичка економија се базира на имитацији, тј. на репродукцији, што значи да се само мањина бави адаптацијом, тј. продукцијом, односно да се само појединци баве изумима, док се сви остали баве репетитивним радом. Међутим, дистинкција између инвенције и репетиције, не одговара дихотомији мануелни-умни рад. Инвенција и репетиција, заправо захтевају оба. Дакле, овде је пре реч о две димензије (односно два екстрема у погледу рада) него о дихотомији (Czarniawska, 2009).

Ипак, Тард је сматрао да друштво треба да буде егалитарно, али не у смислу да раднике треба да повезују заједнички интереси, већ заједничке жеље и веровања. Идеално друштво би тако могло да се заснује на политеизму веровања и жеља, организованих према диференцијацији која је омогућена њиховим удруживањем (Czarniawska, 2009). Оваква удруживања, где донекле постоје заједничка веровања (у нешто) као и заједничке жеље (у постизању одређеног циља) данас називамо организацијама.

¹⁵ „Развој француске социологије од 1871. до 1905.“ је наслов докторске дисертације историчара социологије Роцера Гајгера. Између осталог, он говори и о својим критикама Тарда. Његова прва критика, критика Тардовог елитизма, тиче се тврдње да је проналазак много битнији од имитације, а да су проналасци карактеристични за елиту. Гајгер још помиње, по његовом мишљењу битну чињеницу из Тардовог живота која може послужити за потврђивање присутности елитизма код Тарда. Реч је о Тардовим захтевима за враћањем „де“ испред презимена, што према Гајгеру само потврђује Тардове аристократске амбиције (Czarniawska, 2009). Међутим, Кларк (Clark) тврди да Тард никада није користио „де“ испред свог презимена у својим радовима, пре је на томе инсистирао његов син Алфред де Тард (Clark, 1969). Када је реч о другој критици, критици ненаучног карактера Тардове теорије, Гајгер критикује Тардово схватање науке. Наиме, према Тарду циљ науке није у проналаску каузалних узрока и веза, већ у сличности и понављању неких случајева. Такође, Тард није сматрао да друштвене науке треба да буду попут природних, односно да их имитирају. Чврсто се држао сопственог уверења да људи највише познају сами себе, те да природне науке треба да буду те које ће имитирати друштвене (Czarniawska, 2009). Дакле, и када је реч о науци, Тард није био у хармонији са интелектуалном климом времена у којем је живео.

Закључак

У овом раду направљен је покушај да се „открије“ Габријел Тард, али на начин на који се то ретко чинило раније. Поменуте су неке његове идеје које су инкорпориране у савременим теоријама организација, али и оне које би могле да буду потенцијално употребљене за разумевање неких проблема организација. Јасно је да постоји одређена потреба за откривањем запостављених класика која произилази из тежње социологије, као и социологије организација за формирањем нових концепата. У овом процесу социологија поново открива поједине ауторе чији допринос можда до сада није уочен, који су игнорисани, а који поседују плодне теорије које би се могле применити на одређене области социолошког интересовања.

Теорије Габријела Тарда нуде се као веома плодне и применљиве на теорије организације, пре свега због њихове савремености, односно компатибилности са савременим теоријама. У периоду када социологијом доминирају теорије о друштвеним мрежама и друштвеном капиталу, Тардове идеје све више добијају на значају. О томе сведочи и развој меметике, као још увек нестабилне дисциплине, која почива на тези да постоји процес, попут оног у теорији еволуције, који у културној еволуцији обавља варијацију, селекцију и адаптацију (Dawkins, 1976/2006; Blackmore, 1999).

Одређењем социологије као науке која треба да проучава друштвене групе у којима долази до одређених процеса адаптације и имитације, Тард индиректно говори о значају проучавања организација и начина организовања. Његова тврдња да се друштвене групе образују, пре свега, повезивањем заједничких веровања и жеља различитих индивидуа, представља оно што данас зовемо циљевима одређене организације.

Када је реч о савремености Тардове теорије, она је демонстрирана указивањем на везу између теорије имитације и концепта изоморфизма у неоинституционалистичком приступу теоријама организације – идеја имитације се и те како може употребити у објашњењу хомогенизације различитих организација. Међутим, процесу хомогенизације (посредством имитације) супротстављена је тежња организација за конструкцијом сопственог идентитета. Јасно се може видети да се савремене организације могу промишљати на релацији имитација vs. идентитет, а теоријску подлогу за ово промишљање нуди управо Тард.

Схватање односа између рада и слободног времена, које произилази из његове критике економије, нуди другачије објашњење савременог капитализма. Политичка економија заснована је на репродукцији (имитацији) коју обавља већина, док је продукција (адаптација), према Тардовом схватању увек била „посао“ стваралачке мањине. Када на овај начин говори о економији, чини се да Тард заправо говори о организацији економије у једном друштву.

На крају се може закључити да Габријел Тард заиста има шта да понуди социологији организација, међутим погрешно је сматрати да је само он усамљени “заборављени класик” јер одређени доприноси могу да се пронађу и код Токвила, Зимела, Сорокина, Шумпетера и других аутора. Зато је за потпуније разумевање организација потребно темељно преиспитивање класика, како би се и њихови доприноси инкорпорирали у даљи развој социологије организација или социолошке теорије уопште.

Литература:

1. Blackmore, S. (1999). *The Meme Machine*. New York: Oxford University Press.
2. Bolčić, S. (2003). *Svet rada u transformaciji*. Beograd: Plato.
3. Borch, C. (2010). Between Destructiveness and Vitalism: Simmel's Sociology of Crowds. *Conserveries mémorielles*. <http://cm.revues.org/744>
4. Candea, M. (2010). Revisiting Tarde's House. In: M. Candea (ed.), *The Social after Gabriel Tarde: Debates and assessments*. London and New York: Routledge.
5. Clark, T. N. (1969). *Gabriel Tarde on Communication and Social Influence*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Cooley, C. H. (1956). *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
7. Czarniawska, B. (2009). Gabriel Tarde and Organization Theory. In: P. S. Adler (ed.), *The Oxford Handbook of Sociology and Organization Studies: Classical Foundations*. Oxford: Oxford University Press, pp. 246-267.
8. Dawkins, R. (1976/2006). *The Selfish Gene*. New York: Oxford University Press.
9. DiMaggio, P. J. and Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review* 48 (2): 147-160.
10. DiMaggio, P. J. and Powell, W. W. (1991). Introduction. In: P. J. DiMaggio and W. W. Powell (eds), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: Chicago University Press, pp. 1-38.
11. Durkheim, E. (1895/1982). *The Rules of Sociological Method (and Selected Texts on Sociology and its Method)*. Edited by Steven Lukes. New York: The Free Press.

12. Filipović, B. (2012). Bruno Latur i teorija aktera-mreže. *Filozofija i društvo* 12 (1): 129-149.
13. Geiger, R. L. (1975). The Institutionalization of Sociological Paradigms: Three Examples from Early French Sociology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 11 (3): 235-245.
14. Hannan, M. T. and J. Freeman (1977). The Population Ecology of Organizations. *American Journal of Sociology* 82 (5): 929-964.
15. Hatch, J. M. and L. A. Cunliffe (2006). *Organization Theory: Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
16. Hughes, E. C. (1961). Tarde's *Psychologie Économique*: An Unknown Classic by a Forgotten Sociologist. *American Journal of Sociology* 66 (6): 553-559.
17. Katz, E. (1999). Theorizing Diffusion: Tarde and Sorokin Revisited. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 566: 144-155.
18. Katz, E. (2006). Rediscovering Gabriel Tarde. *Political Communication*. 23(3): 263-270.
19. Kinnunen, J. (1996). Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. *Acta Sociologica* 39 (4): 431-442.
20. Kroeber, A. L. (1940). Stimulus Diffusion. *American Anthropologist* 42 (1): 1-20.
21. Laegaard, J. and M. Bindslev (2006). *Organizational Theory*. Ventus Publishing ApS. <<http://www.academy-british.co.uk/Library-eng/organizational-theory.pdf>>.
22. Lajbnić, G. L. (1957). *Monadologija*. Beograd: Kultura.
23. Latour, B. (2002). Gabriel Tarde and the End of the Social. In: Joyce, P. (ed.), *The Social in Question: New Bearings in History and the Social Sciences*. London: Routledge, pp. 117- 132.
24. Latour, B. and V. A. Lepinay (2009). *The Science of Passionate Interests: An Introduction to Gabriel Tarde's Economic Anthropology*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
25. Lawrence, T. B. (1999). Institutional Strategy. *Journal of Management* 25: 161-187.
26. Mead, G. H. (2009). *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago and London: University of Chicago Press.
27. Meyer, W. J. and B. Rowan (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology* 83 (2): 340-363.
28. Milošević, B. (2013). *Organizacija rada u globalnoj tranziciji*. Beograd: Filip Višnjić i Prosveta.
29. Park, R. E. and E. W. Burgess (1921). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
30. Powell, W. W. (2007). The New Institutionalism. In: S. R. Clegg and J. Bailey (eds), *The International Encyclopedia of Organization Studies*. Thousand Oaks: Sage Publishers, pp 975-979.
31. Spencer, H. (1873). *The Study of Sociology*. London: Henry S. King & Co.
32. Škorić, M. (2010). Sociologija nauke: mertonovski i konstruktivistički programi. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

33. Tarde, G. (1893/2012). *Monadology and Sociology*. Melbourne: re.press.
34. Tarde, G. (1899). *Social Laws: An Outline of Sociology*. New York: The Macmillan Company.
35. Tarde, G. (1903). Inter-psychology, the Inter-play of Human Minds. *International Quarterly* 7: 59-84.
36. Tarde, G. (1903b). *The Laws of Imitation*. New York: Henry Holt and Company.
37. Tarner, Dž. H. (2009). *Sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing i Beograd: Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka.
38. Thomassen, B. (2012). Émile Durkheim between Gabriel Tarde and Arnold van Gennep: Founding Moments of Sociology and Anthropology. *Social Anthropology* 20 (3): 231-249.
39. Tili, Č. (1999). *Suočavanje sa društvenom promenom*. Beograd: Filip Višnjić.
40. Tosti, G. (1897). The Sociological Theories of Gabriel Tard. *Political Science Quarterly* 12 (3): 490-511.
41. Vargas, E. V., B. Latour, B. Karsenti, F. Ait-Touati, and L. Salmon (eds) (2008). The debate between Tarde and Durkheim. *Environment and Planning D: Society and Space* 26: 761-777.
42. Zucker, L. (1977). The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. *American Sociological Review* 42 (5): 726-743.

GABRIEL TARD'S THEORETICAL CONTRIBUTION TO SOCIOLOGY OF ORGANISATIONS: FROM THE THEORY OF IMITATION TO THE IDEA OF ORGANISATIONAL ISOMORPHISM

Summary: The paper sets out to identify certain theoretical contributions of Gabriel Tard to sociology of organisations. The starting point of the analysis is to understand the social context out of which this theorist emerges, in order to comprehend the causes of the marginalisation he was subject to during his lifetime, as well as the growing interest in his theory in the last twenty years. Afterwards, some light is shed on Tard's view of society, which is important for understanding his theories but which can also be quite interesting with regard to sociology of organisations. Finally, neoinstitutionalistic understanding of isomorphism is presented, the basis of which includes certain elements of Tard's theory of imitation along with his understanding of rest and work ratio, which represent a direct contribution to sociology of work and sociology of organisations. The basic assumption of the paper is that there is a need to put some focus on the ideas of classical theorists of sociology that have nearly been forgotten. This need arises from the tendency of sociology, as well as sociology of organisations, to create new concepts and new approaches while analysing the society and organisations.

Key words: Gabriel Tard , sociology of organizations, imitation , neoinstitutionalism, isomorphism.